

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

NYELVHASZNÁLAT, KÉTNYELVŰSÉG

Tanulmányok a Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
kutatásaiból II.

Szerkesztette:
Hires-László Kornélia

Autdor-Shark
Ungvár, 2016

ББК 81.2(4Укр)
УДК 81'246.2 (047.31)

A tanulmány-gyűjteményben, a 2015-ben indult sorozat második köteteként a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjeiből született, valamint a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányai kaptak helyet. A lektorált kiadványból tájékozódhatnak Ukrajna és a kárpátaljai magyarság két- és többnyelvűségi kérdéseiről, digitális nyelvhasználati szokásairól; a magyar és ukrán lexikai kölcsönzésekről az ukrán és a magyar nyelvben; olvashatnak Kárpátalja magyar oktatásának aktuális problémáiról, az anyanyelvhasználat megítéléséről, Kótyuk István tudományos munkásságáról; valamint betekintést nyerhetnek néhány kisebbségeket érintő nyelvpolitikai kérdésbe.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Áthatás* c. land art munkája látható

Lektorálta:

red. prof. dr. Kolláth Anna, PhD

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és
Irodalom Tanszék (Maribor, Szlovénia)

dr. habil. Vančo Ildikó, PhD

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai
Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet (Nyitra, Szlovákia)

ISBN 978-617-7132-49-2

© A szerzők, 2016
© A szerkesztő, 2016

Tartalom

ELŐSZÓ	7
I. KÉTNYELVŰSÉG, TÖBBNYELVŰSÉG	
Csernicskó István: <i>A kétnyelvű Ukrajna</i>	13
Karmacsi Zoltán: <i>Etnikai vegyes házasságok típusai Kárpátalján a nyelvi szocializáció tükrében</i>	45
II. NYELVEK A DIGITÁLIS TÉRBEN	
Bartha Csilla – Márku Anita: <i>Kreatív nyelvhasználat: a kárpátaljai magyarok digitális kommunikációjának néhány példája</i>	61
Gazdag Vilmos: <i>Keleti szláv kölcsönszók a kárpátaljai magyar facebookozók nyelvhasználatában</i>	77
III. NYELVHASZNÁLAT ÉS ISKOLA	
Bárány Erzsébet – Csernicskó István – Huszti Ilona: <i>Valóban a két(tan)nyelvű oktatás a legjobb megoldás?</i>	93
Hires-László Kornélia: <i>Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv- választási szokások Kárpátalján?</i>	119
Bárány Erzsébet – Gazdag Vilmos: <i>Kótyuk István – anyanyelvünk jeles szakértője</i>	137
Dudics Lakatos Katalin: <i>A kisebbségi anyanyelvváltozat megítélése, szerepkörei néhány kárpátaljai felmérés alapján</i> ..	153
IV. NYELVHASZNÁLAT ÉS POLITIKA	
Tóth Enikő: <i>A Beregszászi járás közigazgatási egységeinek internetes kommunikációja</i>	163
Csernicskó, István – Tóth, Mihály: <i>The Rights of the National Minorities in Ukraine</i>	171
Dobos, Sándor: <i>Changes of place-names in the territory of present-day Transcarpathia from 1898 to 2000</i>	187

V. A NYELVOKTATÁS MŰHELYÉBŐL

Beregszászi Anikó: <i>Defficles nugae. Terhes semmiségek a középiskolai magyar nyelv tantervben</i>	209
Nagy-Kolozsvári Enikő: <i>Gyermekirodalom és kreatív angoltanítás kisiskolás korban</i>	219

Bárány Erzsébet – Gazdag Vilmos

**KÓTYUK ISTVÁN – ANYANYELVÜNK
JELES SZAKÉRTŐJE**

A rendkívüli tudósok elhivatottságát az elkötelezettség és az anyanyelv iránti lelkiismeretes szolgálat mutatja, melyre a megszerzett tudás és az elért eredmények alapján méltán lehet büszke bárki. Kótyuk István – kiváló magyar és ukrán nyelvész, fordító, lexikográfus, számos a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák számára készült tankönyv szerzője – rendkívüli intelligenciával és kiemelkedő kutatói készséggel megáldott ember, akinél mindezek mérhetetlen emberséggel és becsülettel párosulnak. Az évtizedek során Kótyuk István mindig a szülőföld tiszteletére, az anyanyelv és a kultúra ápolására nevelte tanítványait.

Életrajzi adatok

Kótyuk István 1934. január 11-én született az akkor Csehszlovák fennhatóság alá tartozó, jelenleg az Ungvári járás területén található Nagyrát településen. Elemi iskolai tanulmányait helyben végezte. 1949-ben felvételt nyert a Munkácsi Tanítóképzőbe, mely 1950-ig Huszton működött. 1953-ban szerzett elemi iskolai tanító minősítésű diplomát, s még ugyanebben az évben az Ungvári Pedagógiai Főiskola magyar nyelvészeti szakán kezdett el tanulni. A pedagógiai főiskolát hamarosan megszüntették, tanulmányait ezért az Ungvári Állami Egyetemen folytatta, ahol 1958-ban szerzett orosz nyelv és irodalom szakos tanári minősítésű diplomát. Ezt követően előbb a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségénél, majd pedig a megyei rádiónál tevékenykedett.

1963-ban létrejött az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelvészeti tanszéke, ahol ő magyar nyelv és irodalom szakos tanárként kapott állást. Az itt eltöltött 30 év alatt különböző tárgyakat oktatott: mai magyar nyelvet (morfológia és szintakszis), dialektológiát, a magyar nyelv történeti grammatikáját, s a magyar nyelv más speciális kurzusait. A magyar nyelvet érintő sokrétű jártasságát az általa oktatott tárgyak listája is jól igazolja. Kótyuk István 1994-ig dolgozott az Ungvári Állami Egyetem munkatársaként. 1997-től az akkor újonnan létrehozott II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének a vezetője. Kezdetekben a tanítói szakon, a magyar

szak beindítását követően pedig az itt tanuló hallgatók számára oktatott magyar grammatikát.

A doktori értekezés

A múlt század 60-s éveinek a közepén Kótyuk István az ungi magyar nyelvjárás tanulmányozásával kezdett el foglalkozni. Kutatásai az említett nyelvjárás hangtani, szókészletteni, alak- és mondattani, valamint stilisztikai sajátosságaira, illetve az ezekben jelentkező keleti szláv hatások vizsgálatára is kiterjedtek. E témakörből írta meg disszertációját is, melyet 1974-ben *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре* (azaz *Az Ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*) címmel orosz nyelven megvédett. Ez, a magyar dialektológia, illetve az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatása szempontjából is igen jelentős munka több évtized elteltével, 2007-ben a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke által került kiadásra. A munkához írt előszavában Zoltán András szerkesztő megjegyzi „Kótyuk Istvánnak 1974-ben Ungvárt orosz nyelven megvédett kandidátusi disszertációjának a maga korában az adott viszonyok között nem volt esélye arra, hogy megjelenjék nyomtatásban, noha mind témája, mind a feldolgozott anyag mennyisége, valamint a feldolgozás minősége indokoltta tette volna, hogy ne csak néhány egyre halványuló gépiratos példányban álljon a magyar és az ukrán kutatók rendelkezésére, hanem már a maga korában is szervesen beépüljön a két nyelv kapcsolataival foglalkozó szakirodalomba.” A kötet ünnepélyes bemutatójára 2008. április 28-án a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékén került sor. A munkát ismertető P. Lakatos Ilona kiemelte, hogy Kótyuk István munkájának nyomtatásban való megjelenése révén a magyar nyelvészek fiatalabb generációja is megismerheti a történelmi Magyarország keleti végein élő lakosság nyelvhasználati sajátosságait.

Kótyuk István munkájának megjelenése nem maradhatott visszhang nélkül, több ismertetés is napvilágot látott (Bárány 2009; Gazdag 2009; P. Lakatos 2010). A továbbiakban Kótyuk István disszertációjának bemutatására a jelen tanulmány szerzői által korábban külön-külön publikált ismertetések összevonása által kerül sor.

Az orosz nyelvű disszertáció négy nagy fejezetből és több alfejezetből áll. A bevezetőben a nyelvi kapcsolatok leírásával ismerkedünk meg, ezen kívül a történelmi adatokról is tájékoztatást kapunk: a

kutatott terület településtörténetéről; továbbá itt ismerteti a szerző a munkában alkalmazott fonetikai átírást is.

A szerző az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokat a belső permanens és marginális nyelvi kapcsolatokhoz sorolja, amely különböző történelmi időszakokban eltérő intenzitást mutatott. Részletes betekintést kapunk a kezdeti szláv–magyar viszonyról, amely a magyarok honfoglalásával hozható összefüggésbe. Az ungi régióban a magyarok és ukránok élete évszázadok óta szoros gazdasági és kulturális összefonódásban zajlott, ami a két nép szókincsében is megmutatkozott. Az olvasó összképet kap a szerző által kutatott 18 ungi település (Nagygejőc, Gálóc, Bátfa, Palágykomoróc, Koncháza, Kisgejőc, Minaj, Palló, Botfalva, Kis- és Nagyrát, Ketergény, Kisszelmenc, Szürte, Tarnóc, Homok, Kistéglás, Császlóc, Sislóc) elhelyezkedéséről, első írásban rögzített megnevezéséről, lakosságának számáról, összetételéről, az iskolai oktatás nyelvéről. Történelmi valóságnak minősülnek a szerző által is megfogalmazottak, hogy a szovjethatalom létrejöttével fellendülés mutatkozott a kárpátaljai falvakban: minden faluban iskolát, művelődési központot, könyvtárt, orvosi rendelőt hoztak létre (igaz, néhány évtized elteltével már minden romokban hevert).

1. A bevezetőt követő első fejezetben a munkában alkalmazott fonetikai átírással ismerkedünk meg, amely többnyire a magyar helyesírásra épül néhány kiegészítéssel. Ezen belül az ungi magyar nyelvjárás nyelvi (fonetikai, morfológiai, szintaktikai) tulajdonságainak a részletes bemutatására is sor kerül (29–46. p.). A legtöbb hangtani és szótani nyelvjárási sajátosság ma is jellemző a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra.

2. A második fejezet a magyar nyelv szláv, illetve ukrán kölcsönszavai kutatástörténetével foglalkozik (47–66 p.). A szerző konstatálja, hogy a keleti szláv–magyar nyelvi kapcsolatok már a IX. században elkezdődtek. Az újabb nyelvészeti kutatások valószínűsítik, hogy ez a kapcsolat jóval korábban, a VII. század közepén elkezdődött.

Már a XIII. században felfigyeltek arra, hogy némely magyar szó egybehangzik a megfelelő szláv szóval. A XVI. századtól kezdve a kutatók megpróbálták megmagyarázni ezt a nyelvi jelenséget. Itt találhatjuk meg Franz Miklosich *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (1871) című munkája elemzését, amely a magyar nyelvet ért szláv hatás tekintetében Kótyuk István szerint is az első tudományos munka. Részletes elemzést kapunk a magyarországi szlavisták kutatásairól. A szerző kiemeli Asbóth Oszkár úttörő tevékenységét – a szláv kölcsön-

szavak hely és időbeli kérdéseinek a vizsgálatát; Melich János új szempontjait a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában. Részletesen kitér Kniezsa István *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* című kétkötetesre tervezett munkája első kötetének elemzésére is, kiemelve a munka fontosságát a további kutatásokban, és felvázolja annak néhány hiányosságát. A szerző méltatja Kiss Lajos és Gáldi László szerepét a nyelvjárási szinten is végzett szlavisztikai jövevényszó-kutatásban. A magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában a szerző megemlíti az Ungvári Állami Egyetem kutatóinak tevékenységét, többek között Petro Lizanec, Alekszandr Rot, Josyp Dzendzelivs’kyj, Vasyľ Oros, Kyrýlo Halas munkásságát.

Kótyuk István megjegyzi, hogy a magyart ért keleti szláv nyelvi hatás a legkevésbé kutatott területe a szlavisztikának. Nem kutatták a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrainizmusait¹ sem, holott a magyar és az ukrán nyelv egymásra hatására már a XIX. század első felében felfigyelt Fogarasy János (vö. Fogarasy 1833). Ezt a hiányt pótolva választotta disszertációja témájául az Ung-vidék magyar nyelvjárásait ért ukrán nyelvi hatást Kótyuk István. Ahhoz, hogy az adott lexémát ukrainizmusnak minősítse, figyelembe vette a szó nyelvföldrajzát, szemantikáját és fonéma-összetételét, a szó meglétét más kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, illetve hiányát más szláv nyelvekben vagy/és a velük szomszédos magyar nyelvjárásokban, a szó szemantikai azonosságát az ungi magyar nyelvjárásban és az ukrán nyelvjárásokban; fontos körülménynek tekinti, ha a szó hangalakja kizárólag az ukrán nyelvből magyarázható. Az ukrán eredetre utaló kritériumokat minden szócikkben feltünteti a szerző.

3. A harmadik fejezet az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak tematikai csoportosításával foglalkozik (67–96. p.). A szerző 247 lexikai elemet vizsgált meg, de az ukrán jövevényszavak reális mennyisége szerint több is lehet, mivel az anyaggyűjtés során nem biztos, hogy az összes ukrán elemet sikerült adatolni, ezenkívül legalább 300 olyan szláv elem maradt feldolgozatlanul, amelyek közül többről a további részletes kutatás során lesz esetleg bizonyítható, hogy az ukrán volt az átadó nyelv.

A megvizsgált ukrainizmusok közül 78 Kniezsa István etimológiai szótárában is megtalálható. Ennek ellenére a szerző fontosnak találta e szavak közlését, mivel nélkülük az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszórétege nem lett volna teljes. Kniezsa munkájában 33 olyan szó van, amelyet ő szlovákizmusnak tekint, másik 7 szót pedig

ismeretlen eredetűnek. Kótyuk István megállapítása szerint e szavak az ungi nyelvjárásban egyértelműen az ukránból származnak. A diszszertáció anyagában 142 először rögzített ukrainizmus van.

A tárgyköri-tematikai csoportosítás során a poliszémia következtében egy szó akár több tematikai csoporthoz is tartozhat. Az ukrán kölcsönszavakat 21 tárgyköri-tematikai csoportba sorolja:

1. az ember tulajdonsága, külseje, cselekedetei: *bida* < ukr. *бід* 'baj', *bidák* < ukr. *бідняк* 'szegény ember', stb.; 2. testrészek: *pup* < ukr. *пуп*, *пупок* 'köldök', *zubi* < ukr. *зуби* 'tejfog', stb.; 3. rokon és egyéb emberi kapcsolatok: *gyidu* < ukr. *дідусь* 'öregember', *gazdinya* < ukr. *газдиня* 'gazdasszony', stb.; 4. ruházat, mosás: *dindik* < ukr. *підвіска* 'függő, fityegő', *pláscs* < ukr. *плащ* 'palást', stb.; 5. gasztronómia, étkezés: *brindza* < ukr. *бриндза* 'sós juhtúró', *haluska* < ukr. *галушка* 'haluska, galuska', stb.; 6. házi szövés-fonás: *cípke* < ukr. *цінку* 'csípke, csípkefa', *motóla* < ukr. *мотовила* 'motolla', stb.; 7. a ház berendezése: *hojda* < ukr. *гойдалька* 'bölcso', *lóka* < ukr. *лавка* 'hosszúszék, lóca' stb.; 8. gazdálkodási eszközök, épületek, helyiségek: *butyka* < ukr. *будка* 'bódé', *dránka* < ukr. *дранка* 'zsindely', stb.; 9. kultúrnövények, termesztésük, megművelésük: *petruska* < ukr. *петрушка* 'petrezselyem', *morkó* < ukr. *морква* 'sárgarépa', stb.; 10. vadnövények: *lapótya* < ukr. *латаття* 'tavirózsa', *ráska* < ukr. *ряска* 'békalencse', stb.; 11. állattenyésztés, az állatok sajátságai: *cinya* < ukr. *свиня* 'disznó', *csereda* < ukr. *череда* 'csorda', stb.;

12. állatvilág: *bumbáriska* < ukr. *сонечко*, *бомбарь* 'katicabogár', *puhir* < ukr. *личирка хрища*, *пухир* 'pajor', stb.; 13. népi gyógyászat: *cservinka* < ukr. *понос*, *червінка* 'hasmenés', *hárkál* < ukr. *відхоркувати* 'felköhög', stb.; 14. vallás, szokások; hiedelmek: *boha* < ukr. *бог* 'isten', *pászka* < ukr. *паска* 'húsvéti fonott kalács', stb.; 15. ének, tánc, szórakozás: *durák* < ukr. *дурак* 'bolond', egyfajta kártyajáték', *hosztina* < ukr. *гостина* 'vendégség', stb.; 16. állami, társadalmi és politikai élet: *kuputál* < ukr. *клопотати* 'igyekezni', *pecsáty* < ukr. *печать* 'pecsét'; 17. nemzetek, népek megnevezései: *bojkó* < ukr. *бойко* 'bojkó, az ukrán nemzet egyik része', *rumuny* < ukr. *румун* 'román nemzetiségű', stb.; 18. földrajz: *báhony* < ukr. *болото*, *багно* 'mocsár', *polonina* < ukr. *полонина* 'erdei tisztás, hegyi síkság', stb.; 19. elvont fogalmak: *bida* < ukr. *бід* 'baj', *neszerencse* < ukr. *невдача* 'kudarcs, balszerencse', stb.; 20. határozószók, indulatszók, segédszók: *nyigdasoha* < ukr. *ніколи* 'soha', *probujte* < ukr. *пробувати* 'megpróbálni', stb.;

21. egyéb: *drugár* < ukr. *щогла лінії електропередачі* 'villanyoszlop', *masztiga* < ukr. *мазь* 'kenőcs', stb.; (vö. Kótyuk 2007: 71–73).

A tárgyköri-tematikai csoportból látható, hogy az ukrán nyelv hatása a mindennapi élet minden területén megmutatkozott. A legtöbb kölcsönszó az emberi tulajdonságokhoz, cselekedeteikhez tartozik, de számottevő a gazdálkodási eszközöket, gasztronómia és étkezés tárgy-körébe tartozó ukrainizmusok száma is.

A szemantikai-grammatikai vizsgálat alapján az ukrainizmusok egy része egyjelentésű (121 szó). De a poliszémia is gyakori jelenség. A többjelentésű szavaknál néha két, három, négy, öt, egy hat és egy nyolc jelentésű szó is adatolt. Nyolc jelentése van a *paszkuda* szónak: 1) gazember; 2) nem tiszta asszony; 3) aki beleavatkozik más dolgába; 4) búbosbanka (állat); 5) begy; 6) pimasz, ronda; 7) szerénytelen ember; 8) utálatos, visszataszító (vö. Kótyuk 2007: 275–6).

Jelentéstani tekintetben Kótyuk István az ukrán kölcsönszavakat három csoportba sorolja: 1) amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van. Az első csoportba tartozik az ukrainizmusok nagy része, például *brindza* < juhtúró, *csurka* < hagymagyökér, *hucul* < Huculföld lakosa, *kozák* < Oroszország déli részén lakó ukrán, *pesztunka* < dada, *topolya* < nyárfa. A második csoportba olyan ukrainizmusok tartoznak, amelyek a magyar megfelelőtől emocionális árnyalatban vagy használati szférájukban különböznek, például a *szkotár* lexikai dublettje a *pásztor* főnévnek, amely még 'az ember vagy állat gyógykezelésével foglalkozó személy' jelentésben is használatos. A harmadik csoport szavai a szinonimasor gyarapítására kerültek az ungi magyar nyelvjárásba, például a *bidák* 'mulya', *nyetota* 'lusta, lomha' a 'jámbor, együgyű, szájtáti, mamlasz, mulya' szinonimasor részeként honosodott meg.

Az ukrainizmusok az új szavak képzésében is részt vettek, így például a *haluska* 'tészta' szóval a következő szavak képződtek: *haluskás*, *haluskalé*, *haluskaleves*, *haluskatészta*, *gyurothaluska*, *lekváros-haluska*, *káposztáshaluska*, *mákoshaluska*, *papírhaluska* stb. De archaikus jellegű szavak is adatolva vannak például *bumbariska* 'katicabogár', *csereda* 'csorda', *hojda* 'bölcső', *hosztina* 'vendégség', *lóka* 'hosszúszék', *rusznyák* 'ruszin, kárpátaljai ukrán', *szkotár* 'pásztor' stb.

A lexéma szemantikáját illetően a szerző két csoportot különböztet meg: 1) a legtöbb ukrán kölcsönszó ugyanazzal a jelentéssel került

az átvevő nyelv rendszerébe; az ukrán poliszémia esetén még a szó több jelentése is átkerült az átvevő nyelvbe; a legtöbb szó ebbe a csoportba tartozik; 2) lényegesen kevesebb azoknak a kölcsönszóknak a száma, amelyeknek a jelentése nem egyezik az átvevő és az átadó nyelvben, például a *potya* < *номя* 'madár' szó az ungi magyar nyelvjárásban nem 'madár', hanem '(madár alakú) cipő' jelentésben ismert; a *pányi* < *пани* nem 'kisasszony, (úr)hölgy', hanem 'dologkerülő, naplopó'; *gyidu* < *дідо* nem 'nagyapó', hanem 'idős ember' jelentésben ismert.

Néhány ukrainizmus az összetett szavak részeként is elterjedt vagy származékokat eredményezett, például a *brizgál* 'fröcsköl' ige segítségével a következő származékok képződnek: *bebrizgál*, *összebrizgál*, *szíjjelbrizgál*, *brizga*, *brizgás*, *brizgálás*.

Az ukrainizmusok az ungi magyar nyelvjárás frazeológiájába is beépültek: *hett veled* 'nem érdemes vele szóba állni' (vö. ukr. *зетъ з тобою*); *olyan rizsi, hogy szinte világít* 'erős vörös színű' (vö. ukr. *такий рижий, що аж світиться*); *sós, mint a ropa* 'nagyon sós' (vö. ukr. *солений, як рона*). A meghonosodott frazeologizmusokat a szerző 2. csoportba tagolja: az elsőbe azokat sorolja, amelyeknek minden szóelemük ukrán, például *nekrics nevolaj* 'légy csendben' (vö. ukr. *не крич, не волай*), *ruszka vira tverda vira* 'az orosz hit erős' (vö. ukr. *руська віра – тверда віра*), *jaki jeden, taki druhi* 'amilyen az egyik, olyan a másik is' (vö. ukr. *який єден, такий другий*). A második csoportba azokat sorolja, amelyek magyar elemeket is tartalmaznak: *pijте kicsi pálinku, repeszite béles* 'igyon egy kis pálinkát, vegyen bélest' (vö. ukr. *пийте трохи водки, беріть слоєне м'ясо*), *pojте, Szarka, jiszti hurka* 'jöjjön Szarka, hurkát enni' (vö. ukr. *їдїть, Сарко, їмї лїверну ковбасу*).

A kölcsönelemek között köszöntések, jókívánságok, felkiáltás is található, például *Dobre ráno* 'Jó reggelt' (vö. ukr. *Добрий ранок*); *Dobri vecser* 'Jó estét' (vö. ukr. *Добрий вечір*); *Krisztosz voszkresz!* 'Krisztus feltámadt', (vö. ukr. *Христос воскрес*); *Dáj bozse szerencse* 'Adj, Istenem, szerencsét' (vö. ukr. *Дай, боже, щастя*). Véleményünk szerint a *Dobri vecser* köszönési alak inkább az orosz alakra utal (vö. or. *Добрый вечер*), az ukr. *вечір* főnévben -i magánhangzó van.

Az ukrán hatás megmutatkozik a tulajdon-, állat- és helynevek körében is. A szerző véleménye szerint ezek a szavak fontos részét képezik az ungi magyar szókincsnek, tanulmányozásuk nem csak a nyelvtudományt, hanem a történelmet, etnológiát és a régió történelmi

földrajzát is gazdagítja. A vidék lakosai között olyanok is vannak, akik magyarnak vallják magukat, az ukrán nyelvet nem beszélik, ám ukrán családnévük van: *Horbács* < *Горбач*; *Holovácska* < *Головачко*; *Kacsur* < ukr. *Качур*; *Kótyuk* < ukr. *Ковтюк*; *Lelekács* < ukr. *Лелекач*; *Lizák* < ukr. *Лизак*. Néhány becenév is előfordul, például *Janku* < ukr. *Янку* a *Янко* névből, *Misku* < ukr. *Мишу* a *Миша* névből. Az állatnevek is élénk ukrán hatást mutatnak: *Riska* < ukr. *Рижка*; *Misu* < ukr. *Мишу*; *Bodri* < ukr. *бодриу* 'élénk'. A helynevek is érdekes képet mutatnak: *Osztro* < ukr. *острів* 'sziget', *Beréznek* < ukr. *березник* 'nyírfaerdő', *Horka* < ukr. *горка* 'domb'. Véleményünk szerint az *Osztro* < ukr. *острів* a hangtani sajátosságok figyelembevételével inkább az orosz *остров* átvételére utal.

Az ungi magyar nyelvjárást ért szláv hatás, mely egyaránt lehet ukrán és orosz is, kétségtelenül a szovjet érában volt a legerősebb. Az ekkor átvett kölcsönszavakat a szerző a következőképp kategorizálta: 1. a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs: *vikonkom* < ukr. *виконком* 'исполком' 'végrehajtó bizottság'; *finvigyl* < ukr. *фінвідділ* 'финотдел' 'adóhatóság'; 2. az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak: *holova* < ukr. *голова колхоза или совхоза* 'a kollektív gazdaság vezetője'; *zmina* < ukr. *змiна* 'смена' 'váltás'; 3. a hivatalos élet szavai: *zajáva* < ukr. *заява* 'заявление' 'kérvény'; *zavidujcsi* < ukr. *завiдуючий* 'заведующий' 'vezető, főnök'; 4. az életkörülményekkel kapcsolatos szavak: *hrecska* < ukr. *гречка* 'гречка' hajdina' *visivánka* < *вишиванка* 'вишиванная рубашка' 'hímzett ing'; 5. a kereskedelemmel kapcsolatos szavak: *csájna* < ukr. *чайна* 'чайная' 'teázó'; *molocsárnya* < *молочарня* 'молочная' 'tejszarnok'; 6. az oktatás szókincsébe tartozó szavak: *csodennik* < *щоденник* 'дневник' 'napló'; *gyitszád* < *дiмсад* 'дeмсад' 'óvoda' (vö. Kótyuk 2007: 95–96).

Az adatolt orosz / ukrán mozaikszók viszonylag rövidebbek voltak a magyar megfelelőiknél, ezért kerültek a magyar ajkú lakosság aktív szókincsébe, például *szilpóu* < ukr. *сiльпо* 'községi fogyasztási szövetkezet', *finvigyl* < ukr. *фiнвiддiл* 'pénzügyi hivatal'.

4. A negyedik nagy fejezet az ukrainizmusok fonetikai és morfológiai adaptációjának kérdéseivel foglalkozik. A fonetikai adaptációt a szerző a korrelatív és asszociatív hangtani szinten elemzi. A magánhangzók adaptációja során a rövid magánhangzók mellett a hosszúk is gyakorik, akárcsak a diftongusok például az *o* magánhangzónak az ungi magyar nyelvjárásban *o* (~ó) ~a ~ ó² megfelelői vannak: *bozse* < *боже* 'istenem', *mòrkó²* < *морква* 'sárgarépa'; az ukrán *e* magánhang-

zónak a magyar *e* (~ *ē*) felel meg: *csereda* < *чepeda* 'csorda', *petruska* < *nempyuka* 'petrezselyem'. A szerző megjegyzi, hogy az *e* magánhangzó az ukrainizmusok mindössze 19%-ban található; következtetésképpen megállapítja, hogy az ungi magyar nyelvjárás „nem szívesen” kölcsönzi az *e* magánhangzós szavakat. A vizsgált nyelvjárásban tulajdonképpen minden magyar hosszú magánhangzó előfordul az ukrán kölcsönszavakban. A mássalhangzó-adaptáció során a lágy mássalhangzót csak részben maradnak meg: a legtöbb ukrán lágy mássalhangzónak nincs magyar megfelelője, ebben az esetben a lágy ukrán mássalhangzót kemény magyar megfelelő váltja: *ráska* < *ряска* 'békalencse', *kupec* < *купець* 'kereskedő', *paszkudnyica* < *паскудниця* 'rendetlen, becsstelen nő'.

A morfológiai adaptáció során a jövevényszavak szófaji megoszlásával ismerkedünk meg, illetve az adaptáció során bekövetkezett változások kerülnek bemutatásra. A kölcsönelemek között van főnév, melléknév, ige, határozószó, módosítószó és indulatszó is.

A főnevek alkotják a kölcsönvételek legnagyobb arányát (172 szó). Az ukrán grammatikai rendszerben a főneveknek három neme van (hím-, nő- és semlegesnem), illetve négy ragozási típushoz sorolandók, amelyek a magyar grammatikai rendszerhez adaptálódva elvesztették ezeket a kategóriákat. A legtöbb főnév egyes szám alanyesetben honosodott meg az átvevő nyelvjárás rendszerében. Az ukrán nőnemű főnevek aránya a legmagasabb (mintegy 101 szó), 57 hímnemű szó található és csupán 8 -*o*, -*я* végződésű semlegesnemű főnév. A szerző 4 mássalhangzóra végződő nőnemű főnevet adatolt: *kulimáz* < *коломазь* 'szekérkenőcs', *morkó* < *морка* 'sárgarépa', *pecsáty* < *печать* 'pecsét', *cerkó* < *церква* 'templom'. Ám a négy ukrainizmus közül kettő az I. deklinációcsoporthoz tartozik -*a* végződéssel és csak az első kettő tartozik a mássalhangzóra végződő III. deklinációcsoporthoz. Az ukránban a pluralia tantum kategóriába tartozó főnevek az ungi magyar nyelvjárásban egyes számú alakban honosodtak meg a magyar nyelv rendszeréhez illeszkedve, például: *vecsúrka* < *вечурки* 'a fiatalok esti szórakozása', *lecske* < *клички* 'kocka', *piroha* < *пирогов* 'derelye', *csinya* < *чунь* 'szövőeszköz'. Néhány szó függő esetben honosodott meg (mivel az ukrán nyelvben ez az alak használatos gyakrabban) például *pecu* < *пець* 'fekvőhely a kályhánál' – az ukrán nyelvjárási *пець* 'kályha' (standard *ніч* 'ua.') leggyakrabban a *лежанка коло печу* 'a kályha melletti fekvés' szókapcsolatban volt használatos birtokos esetben, ezt hallották leginkább a magyarok is, amikor átvették a szót; a *gyidu* <

ð'idy 'öregapó' leggyakrabban megszólító alakban (vocativus) volt használatos az átadó nyelvben.

Az ukrán jövevények között több olyan szó is előfordul, amely az adaptáció során más szófaji kategóriába került. Így például néhány ukrán főnév a melléknév kategóriában honosodott meg vagy mindkét szófaji kategóriában előfordul (*hucul* 'kárpátaljai ukrán', *rumuny* 'román ember', *ruszin* 'kárpátaljai ukrán' stb.), a személyragos igék általában indulatszóként adaptálódtak (*csekaj* 'várj', *probujte* 'próbálja meg', *kostujte* 'kóstolja meg'); főnévként és indulatszóként honosodott meg a *cinya* 'disznó' szó, illetve a *hojda* 'hintá' is.

Az igék (összesen harmincegyet tartalmaz a disszertáció) kivétel nélkül a morfológiai alak (szuffixum és flexió) nélkül honosodtak meg az átvevő nyelvben, eltérően az átadó nyelv igerendszerétől, amelyben a morfológiai alak az igeképzés nélkülözhetetlen része. Minden ige *-l* képzős lett: *brinkál* < *бринькати* 'csörget, csörömpöl', *brizgál* < *брызгати* 'fröcsköl', *cserpál* < *черпати* 'merít', *drimál* < *дримати* 'szunyókál' stb. Ami a grammatikai jelentést illeti, a szerző megjegyzi, hogy minden ige a verbum activum és a verbum durativum kategóriába sorolandó: *buhál* < *бухати* 'üt, ver', *csuhol* < *чухати* 'dörgöl, dörzsöl', *lapatyál* < *лопати* 'gyorsan, érthetetlenül fecseg', *macál* < *мацати* 'tapogat', *pratál* < *прятати* 'elrejt, eldug', *tókál* < *товкати* 'kopog, csépel', de tárgyatlan ige is előfordul: *brizgál* < *брызгати* 'fröcsköl', *kiputál* < *клопати* 'igyekszik, aggódik, kér stb.', *poklonyál* < *поклоняти(ся)* 'meghajol a szent kép előtt a templomban', *rihál* < *ризати* 'felköhög'. Néhány ukrainizmus az ungi magyar nyelvjárásban segédszóként honosodott meg: indulatszóként a *bisztra* < *бистро* 'gyorsabban', *bozse* < *боже* 'istenem', *csekaj* < *чекай* 'várj', *nedajbozse* < *не дай боже* 'ne adj isten'; határozószóként: *nyigdasoha* < *нигдасога* 'sohase', *hett* < *геть* 'el innen', *nedájbozse* < *не дай боже* 'ne adj isten'; módosítószóként: *dobri* < *добре* 'rendben', *rozumijes* < *розумієш* 'értethető'. Egyazon szó több szófajhoz is tartozhat, emiatt céleszerű lett volna megadni a szövegkörnyezetet, amelyben jól látható lenne az adott szó több szófajhoz való tartozása. A szerző megállapította, hogy a határozószók, módosítószók és indulatszók meghonosodása az ungi magyar nyelvjárásban az intenzív ukrán nyelvi hatásra utal. Általában az ukrán kölcsönszavak mind fonetikailag, mind morfológiailag adaptálódtak az átvevő nyelv rendszerében. Az összegzésben a szerző kiemeli, hogy a magyar–ukrán nyelvi kölcsönhatás nemcsak nyelvjárási szinten észlelhető, részben az irodalmi nyelvre is hatással volt.

A disszertációban 142 először rögzített ukrainizmus került elemzésre, a többi 105 ismert volt a tudományos szakirodalomban Knieszsa István, Balezky Emil, Petro Lizanec és mások kutatásai alapján.

Kótyuk István disszertációját magas tudományos színvonal jellemzi, amelyben a szerző az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavainak a legmélyebb tudományos elemzését adja. A munka számos fontos információt nyújt az ukrán és magyar nyelvtudomány, történelem, etnográfia és földrajz számára egyaránt. Ezek alapján tehát megállapítható, hogy Kótyuk István munkája mind a hazai, mind pedig a nemzetközi nyelvészeti munkák egyik jelentős terméke.

Egyéb tudományos, szerkesztői és oktatói tevékenység

Kótyuk István igen sokrétű tevékenységet folytatott és teszi ezt napjainkban is. A tudományos kutatások, az oktatói, szervezői és fordítói munka, a magyar és az ukrán lexikográfia fejlődéséhez való hozzájárulása csak a legfontosabb eredményei. A szlavisztika, hungarisztika, s ezen belül az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásához fűződő írásainak, nyelvművelő publikációinak, illetve az általa szerkesztett tankönyveknek a listáját a tanulmány végén közöljük.

Kótyuk István több évnyi aktív kutatómunkával járult hozzá az *Összkárpáti nyelvatlasz* (1989–2003), illetve *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára* (melynek szócikkei az *Acta Hungarica* című folyóiratban is bemutatásra kerültek) című munkák létrejöttéhez. Különös jelentőséggel bírtak a helyi újságok hasábjain a magyar nyelv és kultúra kapcsán megjelenő tudományos-ismeretterjesztő cikkei, az ukrán, orosz, udmurt és tatár nyelvű szépirodalmi művekből készített magyar nyelvű fordításai. 1982-ben Ungváron látott napvilágot a középiskolások 4–10. osztálya számára készült *Magyar helyesírási tanácsadó* című munkája. A magyar nyelv használatával, illetve a kárpátaljai magyar nyelvjárások sajátosságaival foglalkozó írásai az *Anyanyelvünk peremén* (1995) című kötetben kerültek összegyűjtésre.

Kótyuk István a tudományos tevékenység mellett az oktatás területén is komoly munkát folytatott. 1971 óta 16 a Szovjet, illetve később az Ukrán Tudományos és Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tankönyvet írt a kárpátaljai magyar iskolák 4–11. osztálya számára, melyek közül néhány már több kiadást is megélt. Ennek köszönhetően a kárpátaljai magyar iskolások több nemzedéke is a Kótyuk István által összeállított tankönyvekből sajátíthatta el az anyanyelvére vonatkozó ismereteket. Tagja volt annak a szakmai gárdának is, amely

2005-ben a magyar tannyelvű általános iskolák számára kidolgozta a magyar nyelv, valamint a magyar és világirodalom tantervet. A magyar irodalmi nyelv történetéből és mondattanából készült egyetemi jegyzetei, illetve a magyar grammatikához kapcsolódó feladatgyűjteményei komoly segítséget nyújtanak a felsőoktatásban tanuló hallgatók számára.

2000-ben a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke Kótyuk Istvánt kérte fel az Udvari István szerkesztésében készülő hatkötetes *Ukrán–magyar szótári adatbázis* (2000–2003), illetve a kétkötetes *Magyar–ukrán szótár* (2005–2006) főmunkatársául. Ezen kívül a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által kiadott *Magyar–ukrán* (2006) és *Ukrán–magyar* (2008, második kiadás 2015) *kisszótárak* főszerkesztője is Kótyuk István.

Kótyuk István 2014-ben ünnepelte a 80. születésnapját. A jubileum kapcsán köszöntővel méltatták (Bárány 2015: 479–482), kollégái és tanítványai a tiszteletére kiadványt jelentettek meg (Beregszászi–Hires-László szerk. 2014). Az előszó helyett írt köszöntőjükben kihangsúlyozták, hogy Kótyuk István évtizedek óta valamennyi kárpátaljai magyar mestere, oktatója, hiszen számos magyarnyelv-tankönyv szerzője, szerkesztője, az anyanyelvi tantervek összeállítója, valamint történelem és földrajz tankönyvek fordítója (uo. 7).

Elismerések, kitüntetések

Kótyuk István munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el: 1993-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozása során elért eredményeiért Csúry Bálint-éremmel és -díjjal jutalmazta. 1997-ben szépirodalmi fordításaiért Fegyir Potusnyak-díjban részesült. 2004-ban Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Ukrajna kiváló oktatója címmel tüntette ki. 2009-ben a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság a sokoldalú munkásságáért, kutatói, műfordítói és oktatói tevékenységért Arany János Életmű-díjat adományozott Kótyuk Istvánnak.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy Kótyuk István az egész életét a magyar nyelv szolgálatának rendelte alá. Nem lehet alábecsülni a szláv nyelvtudományban, elsősorban az ukrainisztika területén elért eredményeit sem. Ő volt az első, aki a kárpátaljai magyar nyelvjárások szókészletét ért keleti szláv (orosz és ukrán) hatást vizsgálva az ungi magyar nyelvjárásokban meghonosodott ukrán és ruszin ere-

detű kölcsönszavak felgyűjtése révén egy közel háromszáz tételből álló értelmező-etimológiai szótárt hozott létre.

Jegyzetek

¹ Ukrainizmus – olyan ukrán nyelvi elem (szó, kifejezés, szintaktikai vagy nyelvtani konstrukció), amely meghonosodott a magyar nyelvben.

Irodalom

- Bárányné Komári Erzsébet 2009. Kótyuk István Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai — Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22.) Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke. Nyíregyháza, 2007. 340 p. *Magyar Nyelvőr* 133 (2009) 95–101.
- Bárány 2015 = Барань С. До 80-річчя Іштвана Ковтюка. *Studia Slavica Hung.* 60: 479–482.
- Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia szerk. 2014. *Meszelt falakon túl. Születésnapj köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki csoport, Hodinka Antal Intézet, Beregszász.
- Gazdag Vilmos 2009. Jelentés az ukrán–magyar nyelvhatárról. Istvan Kovtúk, Ukrainskie zaimstvovaniâ v užanskom vengerskom govore. Pod redakciej i s predisloviem A. Zoltana. – Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2007. [= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22] 340 p. *Kisebbségkutatás. Minorities Studies And Reviews* 18. évfolyam, 2009. évi 3. szám 476–481.
- Kótyuk István 1982. *Magyar helyesírási tanácsadó. A középiskolák 4–10 osztálya számára*. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- P. Lakatos Пона 2010. Иштван Ковтюк, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ньиредьхаза, 2007. — Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2007. *Magyar Nyelv* 106 (2010) 227–233.

A kárpátaljai magyar dialektológia és az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok témájában megjelent publikációk listája

Ковтюк Иштван 1965: Славянские заимствования в бытовой лексике венгерские говора Ужгородского района. Тезисы докладов и

- сообщения к XIX научной конференции профессорско-преподавательского состава УжГУ, Ужгород. 73–77.
- Ковтюк Иштван 1969: Славянизмы в венгерском говоре села Ратовцы Ужгородского района. Всесоюзная конференция по финно-угроведению. Тезисы докладов и сообщения, Йошкар-Ола. 40–42.
- Ковтюк Иштван 1970: Спряжение глагола в венгерских говорах низовья реки Уж. – Славянско-венгерские межъязыковые и литературные связи. Научно-тематический сборник. Ужгородский госуниверситет. 89–98.
- Ковтюк Иштван 1972: Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика связанная с названиями физических и психических особенностей человека). – Вопросы финноугроведения. Языкознание. Саранск. 92–97.
- Kótyuk István 1972: Stílusfestő ukrán jövevényszavak az Uzs-menti magyar tájnyelvben. – A magyar nyelvészek II. Nemzetközi Kongresszusa (Előadás-vázlatok). Szeged. 30–31.
- Ковтюк Иштван 1977: Диалектные лексические словакизмы в ужаском венгерском говоре Закарпатья. – Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции финно-угроведов. Ужгород. 34–35.
- Ковтюк Иштван (соавтор И. Пердук) 1977: Неассимилированные украинизмы в ужанском венгерском говоре Закарпатья. – Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции финно-угроведов. Ужгород. 92–93.
- Ковтюк Иштван 1978: Лексические украинизмы в «Словаре венгерских говоров Закарпатья». – Тезисы докладов республиканской конференции по украинскому языку. Ужгород. 180–181.
- Ковтюк Иштван 1979: Собственно инфинитивные предложения в ужанском венгерском говоре Закарпатской области УССР. – Тезисы 16-ой Всесоюзной конференции финно-угроведов. Сыктывкар. 44.
- Kótyuk István 1979: Az ungi nyelvjárás névszótő-rendszere. – Magyar Nyelvjárások. XXII. Debrecen. 27–37.
- Ковтюк Иштван 1982: Лексические украинизмы, связанные с названиями и выращиванием растений в ужанском венгерском говоре Закарпатья. – Словарный состав украинского языка в его связях с соседними славянскими и неславянскими языками (Тезисы докладов). Ужгород. 130–131.
- Ковтюк Иштван 1984: Лексические латинизмы как дубляжи традиционных венгерских слов в венгерских говорах Закарпатья. – Совещания по диалектологии и истории языка (современная лингвистическая география и проблемы взаимодействия языковых уровней в процессе истории языка (Тезисы докладов). Ужгород. 163–164.

- Ковтюк Иштван 1987: Ö-kanie в ужанском венгерском говоре. – XVII Всесоюзная венгерская конференция финно-угроведов. Языкознание (Тезисы докладов). Устинов. 34–38.
- Kótyuk István 1993: Az ö-zés estei az ungi nyelvjárásban. – Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon / A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12-16.-án elhangzott előadások, III. k./, Budapest–Szeged. 1339-1342.
- Kótyuk István 1993: Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. – Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 75–93.
- Kótyuk István 2001: A lakóház és a porta a századközi Ráton. Acta Beregsasiensis. 119–126.
- Kótyuk István 2004: Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. – Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Beregszászi Anikó és Csernicskó István (szerk.). PoliPrint–Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Ungvár. 11–19.

Oktatási segédanyagok, nyelvművelő publikációk

- Kótyuk István 1970: Leíró magyar nyelvtani gyakorlatok /szótan és mondattan/. Ungvár, 1970. – 73 p.
- Kótyuk István 1982: Magyar helyesírási tanácsadó /A középiskolák 4–10. osztálya számára/. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1982. – 280 p.
- Kótyuk István 1984: Módszertani utasítások „A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete” c. tantárgy oktatásához /Az irodalmi norma alakulásának kezdeti szakasza/. Uzsgorod. – 42 p.
- Kótyuk István 1995: *Anyanyelvünk peremén*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 127 p.
- Kótyuk István: Nem megbízható – nem bízható meg. – Közoktatás / A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja/, IV. évf., 1. sz. 15–16.
- Kótyuk István 2007: Mondattani elemzések. Ungvár: PoliPrint. 94 p.
- Tankönyvek, programok
- Kótyuk István: Magyar nyelvtan. Tankönyv a 4. osztály számára. – Uzshorod, Ragyaszka Skola Kiadó, 1971.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 4. osztály számára. Negyedik, javított kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1979.
- Kótyuk István (társszerző Drávai Gizella): Magyar nyelv. Tankönyv a 7–8. osztály számára. Második kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1981.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 4. osztály számára. Ötödik, bővített kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1983.

- Kótyuk István (társszerző Drávai Gizella): Magyar nyelv. Tankönyv a 7–8. osztály számára. Harmadik, javított kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1985.
- Kótyuk István (társszerzők Horváth Katalin, Penckófer Mária): Magyar nyelv Tankönyv a 6. osztály számára. Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 1992.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 9. osztály számára. Szvit Kiadó, Lviv, 1996.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 7. osztály számára. Szvit Kiadó, Lviv, 1997.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az 5. osztály számára. Második, átdolgozott kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 1995.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Kísérleti tankönyv a 9. osztály számára. Lviv: Szvit Kiadó, 1996.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 7. osztály számára. Második, javított kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 1997.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 8. osztály számára. Második, átdolgozott kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 2000.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű középiskolák 5. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű középiskolák 6. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István (társszerzők Beregszászi Anikó, Hnatik-Riskó Márta, Horkai Zsuzsanna, Gulácsi Éva, Kész Margit, Olasz Erzsébet): Irodalom. Középiskolai program magyar és világirodalomból az ukrainai magyar tannyelvű iskolák 5–12. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István (társszerzők Hnatik-Riskó Márta, Nagy Sándor, Cserniczkó István) Magyar nyelv. Középiskolai program magyar nyelvből az ukrainai magyar tannyelvű iskolák 5–12. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.

Szótárszerkesztés

- Udvari István: Ukrán–magyar szótári adatbázis I–VI. kötet. Tudományos munkatárs: Kótyuk István. Nyíregyháza, 2000–2003.
- Udvari István: Magyar–ukrán szótári adatbázis I–II. kötet. Tudományos munkatárs: Kótyuk István. Nyíregyháza, 2005–2006.
- Magyar–ukrán kisszótár. Főszerkesztő: Kótyuk István. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2006.
- Ukrán–magyar kisszótár. Főszerkesztő: Kótyuk István. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2008.